

Очерчено специфіку професійно-педагогічної діяльності майбутнього спеціаліста початкового звена, згідно якої розглянуті організаційні форми і методи контекстного навчання в межах професійної підготовки спеціаліста вказаного профілю в ВУЗе.

Ключевые слова: контекст, контекстне навчання, контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів, організаційні форми і методи контекстного навчання.

Dudnik O. Implementation of Contextual Learning in the Professional Training of Future Teacher of Initial Classes

The paper focuses on contextual learning, as one of the leading practice-oriented educational systems. Analyzed the essence of the concepts „context”, „contextual learning”, „contextual learning of future teacher of initial classes” and defined their basic position. Delineated the specificity of professional pedagogical activity of the future specialists of primary link is the presence of a high level subject and inter-subject sanani, versatility, resinol, intensity of interpersonal relations. Accordingly, the organizational form (of educational activity of the academic type, kvaisaprofessional, educational and professional) and methods (context business game, the analysis of pedagogical situations, the decision of the professional-pedagogical tasks) contextual learning in the framework of the professional training specified profile at the university. It is found that the learning process is built on the principles of contextual learning contributes to the transformation of cognitive motives in professional and establishment of semantic relations to the profession and the subject professional position, the development of reflective and communicative competence. Proved the feasibility of implementing this educational technology in professional preparation of future specialists of primary link.

Key words: context, contextual learning, contextual learning primary school teachers, organizational forms and methods of contextual learning.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Желанова В. В.

УДК 378:37.013]:378.4

О. Г. Ігнатович

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ
ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УНІВЕРСИТЕТІ**

Історія вивчення метафори налічує тисячоліття, починається з епохи античності і трактатів Платона і Аристотеля, який визначив

метафору як «невластиве ім'я [перенесене з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією]» [2, с. 669]. Вивчення феномену метафори та її ролі в сучасному суспільстві дозволяє стверджувати, що її використання поширилося на усі сфери діяльності людини й суспільства і стало предметом вивчення різних наукових галузей. Метафора досліджується у межах літературознавства, філософії, культурології, а також психологами, психоаналітиками, антропологами і, безумовно, фахівцями в галузі педагогічного знання. Використання й функціонування метафори в педагогічному дискурсі – це складне явище, оскільки сама метафора є багатоаспектною і може розглядатися як результат, тобто метафоричне значення, так й як процес метафоричного перенесення або метафоризація.

Сучасний етап розвитку соціогуманітарних наук свідчить про утвердження дискурсивного підходу, завдяки чому «мова й мовлення, спілкування, що тривалий час відривалися від контексту, стали розглядатися не ізольовано, а в межах тієї взаємодії, яку вони обслуговують» [11, с. 3]. Дослідженням різноманітних проявів дискурсу й визначенням його основних понять у різні періоди займалися Е. Бенвеніст, Дж. Браун, А. Греймас, Т. ван Дейк, В. Дресслер, О. Йокояма, М. Пеше, П. Серіо, М. Фуко, З. Харрис, а також О. Анісімова, Н. Арутюнова, М. Бахтін, Ф. Бацевич, Л. Бейлінсон, В. Борботько, Є. Верещагін, А. Габідулліна, І. Гальперін, В. Григор'єва, В. Дем'янков, Т. Єжова, С. Єрмоленко, А. Загнітко, О. Земська, О. Кибрик, Ю. Крістева, Л. Компанцева, Г. Костомаров, І. Кочан, О. Кубрякова, Ю. Лотман, М. Макаров, Г. Почепцов, В. Салімовський, О. Сиротиніна, К. Сєдов, О. Селіванова, К. Серажим, Л. Синельникова, О. Сквородников, Ю. Степанов, З. Тураєва, І. Шевченко, Є. Ширяєв, Ю. Щербиніна, Г. Яворська, Р. Якобсон та ін.

Різні аспекти актуальної проблеми мовленнєвого розвитку суб'єктів педагогічного дискурсу розглядали такі науковці, як Л. Антонова, В. Бадер, З. Бакум, А. Богуш, Н. Гавриш, Є. Голобородько, Н. Горбунова, О. Горошкіна, Ж. Горіна, Н. Десяєва, Т. Донченко, Г. Дідук, І. Дроздова, К. Климова, Т. Котик, Т. Мельник, А. Нікітіна, Е. Палихата, К. Плиско, Л. Попова, Л. Руденко, О. Рудіна, Л. Туміна О. Хорошковська та ін.

Проблема розвитку теорії когнітивної метафори та аналіз функціонування метафоричних моделей висвітлена в дослідженнях як вітчизняних, так й зарубіжних авторів (Н. Арутюнова, Г. Баранов, Р. Бойд, В. Гак, С. Гусєв, Ю. Караулов, Т. Кун, Я. Монкоша-Бошдан, М. Мотько, Д. Найдіна, О. Опаріна, В. Телія, Г. Склярєвська, О. Федосєєв, Л. Хахалова, В. Харченко, А. Чудінов, Дж. Лакофф, М. Джонсон, З. Кевечес, М. Тернер, Е. Маккормак та ін.).

Останніми роками спостерігається інтерес до метафори як «важливого дидактичного та гносеологічного компоненту освітньої діяльності» [3, с. 38]. Метафори представлені в публіцистичних та

наукових текстах, що розглядають проблеми шкільного життя, процесу навчання, педагогічного спілкування й культури мовлення педагога.

Однак, у сучасній педагогіці малорозробленою є проблема метафоричної концептуалізації педагогічного дискурсу та його учасників, яка є актуальною у сучасних соціокультурних умовах і вимагає детального й усебічного вивчення.

Мета статті – визначити сутність та функції метафори, особливості використання метафоричних моделей педагогічного дискурсу в процесі викладання дисциплін педагогічного циклу.

Метафору можна визначити як універсальне явище в мові, в тому числі й в педагогічному дискурсі, який виступає основним засобом розумової й мовної діяльності суб'єктів педагогічної комунікації. Метафора розглядається як один з найбільш значущих засобів і способів «формування нових концептів, тобто відображення в мовленнєвій формі нового знання про світ – емпіричного, теоретичного або художнього освоєння дійсності. А це означає, що в метафорі простежується зародження думки та її впровадження в мовлення» [12, с. 81]. Метафора, як елемент мовлення, сприяє пізнанню людиною навколишнього світу. Якщо пізнання розглядати як «процес розширення фізичної й духовної орієнтації людини в світі, то термін, що правильно орієнтує, є одним з найважливіших елементів, які й встановлюють підґрунтя такої орієнтації» [4]. Отже, метафора відбиває сутність пізнавального процесу та, відповідно, слід вивчати й описувати «метафору як еволюційний пізнавальний процес, який об'єднує мозок, розум і культуру в їх творчому створенні мови» [7, с. 380]. Таким чином, метафорі в процесі пізнання належить особлива роль, оскільки дискурс, у тому числі й педагогічний – це «вербально артикульована форма об'єктивування змісту свідомості», соціально зумовлена організація системи висловлювань та дій, що регулюється «домінуючим у тій або іншій соціокультурній традиції типом раціональності» [9, с. 233].

Дослідники, характеризуючи педагогічний дискурс, виокремили його основні особливості та ознаки: організується у межах певного навчального закладу або соціального інституту; за змістом є особистісно зорієнтованим, оскільки мета, методи й засоби пов'язані з розвитком особистості дитини в організованому процесі соціального виховання; характеризується статусно-рольовими стосунками учасників педагогічного спілкування, метою якого є соціалізація нового члена суспільства [6, с.156].

Досвід використання метафори й метафоричного моделювання в педагогічному дискурсі репрезентовано в працях М. Ахметова, Т. Бородулькіної, Е. Будаєва, І. Вачкова, Ю. Веряєвої, О. Заколотної, О. Резчикової, Н. Рейн, Н. Солодовникової, Т. Титовец, А. Чудинова.

Для визначення ролі метафори та метафоричної моделі в педагогічному дискурсі необхідно чітко визначити поняття «метафора» й «модель». «Метафора – це фігура мовлення; модель – це нелінгвістична

аналогія, що зв'язує об'єкт або стан речей з деякими іншими об'єктами або станами справ. Модель породжує безліч метафоричних термінів (потік, кількість, конденсатор, опір і т. д.), які ми використовуємо» [1, с. 89]. Метафоричні моделі розглядаються як «спосіб представлення й оцінки дійсності»; як «перенесення двох і більше слів з одного класу предметів на інший на основі схожості предметів або їх оцінки»; «особливого роду схеми, згідно яких людина думає та діє» [8, с. 13].

Дослідники метафоричних моделей зазвичай виділяють такі їх характеристики: частотність, тобто кількість метафор, що використовуються в конкретній понятійній сфері; продуктивність, можливість появи нових вторинних значень, що відповідають моделі; домінантність, яка проявляється в помітному збільшенні перших двох характеристик, тобто продуктивності та частотності моделі в певний історичний період.

У педагогічному дискурсі метафора окрім традиційної естетичної функції в художньому тексті або пізнавальної функції в науковому дискурсі [13, с. 58] виконує й інші функції: мотивувати; дисциплінувати; моделювати; занурювати; створювати внутрішні образи; доступно пояснювати – сполучати новий досвід із вже наявним; привертати увагу; викликати емоції [3, с.42].

У дослідженнях з проблеми функціонування метафори в педагогічному дискурсі виділяються такі основні функції: *когнітивна*, що допомагає людині пізнати невідоме; *номінативна*, що слугує для найменування предметів і явищ, їх властивостей й якостей; *комунікативно-моделююча*, що слугує способом вираження позиції, а не тільки одним із засобів мовного представлення інформації, створює різноманітні ситуації як у дійсності, так й в свідомості людини; *інформативно-мнемонічна*, що передбачає множинність образного прочитання інформації або ситуації та слугує для найменування предметів і явищ, їх властивостей і якостей, полегшує запам'ятовування значної кількості відомостей за допомогою утворення штучних асоціацій; *евристична*, що демонструє продуктивне творче мислення; *експресивно-образотворча*, що є засобом дії на адресата, на поведінку людини, на емоційну сферу [5].

Слід зазначити, що на кожному етапі професійно-педагогічної підготовки студентів, особливо в початковий період навчання, метафора здатна виконувати різні функції, оскільки завдяки їй використанню створюється можливість для перекладу складних і не завжди доступних наукових термінів і понять, які припускають або вимагають додаткового уточнення і роз'яснення, в більш доступні й конкретні форми. Виділяючи початковий період університетської освіти, ми відмічаємо необхідність введення студента-першокурсника в сферу науково-педагогічної термінології й абстрактної наукової мови, тому саме метафори і метафоричні моделі дають можливість розширити уявлення про досліджувані концепти і виявити такі їх сторони, які не включено в

описи довідкової літератури, оскільки метафора «використовується для вербалізації понять, визначення того, що не мало до неї словесного вираження» [10, с. 66–67].

Завдяки використанню метафоричних моделей у педагогічному дискурсі можливе зближення психолого-педагогічних понять і термінів з їх повсякденним буденним уживанням, що сприяє ефективному сприйняттю, усвідомленому розумінню й засвоєнню навчальної інформації. Такими прикладами можуть слугувати особливості метафоричного моделювання найбільш уживаних базисних концептів педагогічного дискурсу, таких як «знання», «освіта», «виховання», «розвиток», «метод», «принцип», «оцінка», «процес», «урок», «учень», «учитель», «школа».

Для репрезентації концептів «освіта» і «навчання» найчастіше використовуються такі метафоричні моделі, як «Подорож», «Будинок», «Будівництво», «Світ природи». Наприклад, засновник педагогіки як науки Я. Коменський відмічав, що навчання – це довгий шлях, розділений на певні періоди, які кожному учневі необхідно проходити усвідомлено. Ця метафорична модель використовується в публікаціях учителів-новаторів і сучасних учителів-практиків: «ми домагаємося, щоб з двох шляхів придбання знань – легкого й безтурботного, що не приносить радості подолання перешкод, і важкого, тернистого, такого, що дає радість творчості, – дитина свідомо вибирала другий шлях» (В. Сухомлинський); «це старт усього навчання, що забезпечує подальший рух аж до виходу в творчий космос», «учитель раптом одного разу побачить, що працює тільки з декількома учнями, які витримали непомірно високий темп руху» (В. Шаталов); «навчання обов'язково призводить до істотного просування учнів в їх розвитку» (М. Щетинін); «будь-яке навчання цікаво лише тоді, коли воно приводить у рух душевні сили» (С. Соловейчик). Використання такої метафоричної моделі в педагогічному дискурсі навчального заняття з педагогіки сприяє усвідомленому засвоєнню поняття й терміну «навчання» як процесу з орієнтацією на досягнення основної мети навчання впродовж конкретного проміжку часу. Ця метафорична модель дозволяє студентів усвідомити особливості процесу навчання (просування учня в певному темпі, який визначається індивідуальною своєрідністю дитини, умовами, в яких здійснюється процес навчання та які дозволяють оптимізувати результат, тобто полегшити учневі «рух у дорозі»). Таким чином реалізується зв'язок донаукових або так званих побутових, життєвих педагогічних уявлень і знань студентів із науковими термінами і поняттями, тобто метафора є своєрідною сполучною ланкою між семантичним простором педагогічної науки, професійного середовища, яке представляє викладач університету, і семантичним простором життєвих уявлень студентів про педагогіку і педагогічну професію. При цьому слід зазначити, що метафора у визначенні педагогічних понять створює ефект певної недовомленості й відкритості для подальшого

вільного тлумачення та інтерпретації. Наприклад, традиційні прийоми та форми навчання: «десантний метод», «прийом ланцюжку», «уроки відкритих думок», «психологічні світлофори» (В. Шаталов). Найменування нетрадиційних форм навчання (урок-бенефіс, урок-казка, урок-аукціон, урок-подорож, урок-тир) повинні сприяти варіативному конструюванню студентами задумів майбутніх уроків, вибору спеціальної інструментовки, тональності й емоційного фону навчання.

Слід звернути увагу на те, що різні метафори можуть виділяти, структурувати й інтерпретувати різні аспекти одних й тих же концептів. Наприклад, актуальними в метафоричному моделюванні педагогічного дискурсу є концепти «учень» та «учитель», що визначають позиції в педагогічній взаємодії і спілкуванні. Презентація концепту «учень» за допомогою таких метафор, як «чиста дошка», «таємниця за сімома печатками», «м'яка глина», «податливий пластилін» з одного боку визначають пасивну позицію дитини як об'єкту педагогічної дії, а з іншого – використання такого роду метафор характеризує педагогічну позицію вчителя як суб'єкта цього процесу, його уявлення про світ, сутність процесів навчання і виховання. Але можливе використання й метафор, що відбивають активну позицію дитини й чуттєвий елемент суб'єктивно-емоційної сторони педагогічних стосунків: «квітка виховання» (В. Сухомлинський), «дитина як модель безмежності» (Ш. Амонашвілі) тощо. Безумовно, цікавим буде аналіз використання метафоричних моделей, що характеризують виховання в різні соціально-історичні епохи. Наприклад, у Я. Корчака зустрічаються метафори «педагогічна попелюшка» і «педагогічний батрак», «пізнавальна витівка», «лихоманка букв». У працях А. Макаренка наявні метафори, народжені вже в інших соціально-історичних умовах – «завтрашня радість», «позитивні креслення правильного вчинку», «програма людської особистості» та ін.

Властиві педагогічній діяльності події й ситуації можуть також бути представлені як метафоричні моделі міжособистісних стосунків. Найпоширенішими такими моделями у педагогічному дискурсі вважаються такі: «людина-людина», «людина-тварина», «людина-предмет». Одним з яскравих прикладів використання цих метафоричних моделей є відомі моделі педагогічного спілкування В. Кан-Каліка «Гамлет», «Тетерук», «Локатор», «Монблан» та ін.

Важливим завданням використання метафори в професійній підготовці педагога є розвиток та «оживлення» професійних смислів як структурних елементів образу професії педагога. В контексті поліфункційності метафори, зокрема її ролі у складних та суперечливих процесах маніпулювання свідомістю людини, особливої уваги заслуговує вивчення й аналіз інструментальної функції метафори, реалізація якої припускає певне лексичне маніпулювання, що проявляється в педагогічному дискурсі.

Таким чином, дослідження сутності та функцій метафоричних моделей у педагогічному дискурсі дозволяє зробити висновки, що основні функції педагогічного дискурсу реалізуються не лише в процесі використання науково-педагогічного тезаурусу, а передбачають активне застосування емоційно й експресивно забарвленої лексики, образотворчих засобів мови, в тому числі й метафори. Ми поділяємо точку зору В. Карасика, який стверджує, що без метафоричних моделей «неможливо організувати педагогічний дискурс, забезпечити розуміння й осмислення матеріалу», «сама метафора часто зумовлює перехід до нового знання, розширює освоєний людиною семантичний простір, виступає інструментом смислотворення та обміну особистісним досвідом» [6]. Метафора в педагогічному дискурсі є одним з найважливіших засобів осмислення дійсності, в ній найяскравіше представлено інструментальний і продуктивний характер мови педагогіки, яка активно бере участь у сприйнятті, інтерпретації та концептуалізації педагогічної реальності.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані із вивченням технології використання метафоричних моделей як когнітивного механізму педагогічного дискурсу, психолінгвістичних аспектів сприйняття й усвідомлення метафори, розробкою та використанням метафоричних асоціативних карт при вивченні предметів педагогічного циклу, а також дослідження метафоричного арсеналу майбутніх учителів, етнокультурної специфіки педагогічної метафорики.

Список використаної літератури

- 1. Алексеев К. И.** Восприятие метафоры и его виды : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.001.01 «Общая психология, история психологии» / Константин Игоревич Алексеев. – М., 1998. – 153 с.
- 2. Аристотель.** Поэтика ; пер. М. Л. Гаспарова // Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4. – М.: Мысль, 1984. – 669 с.
- 3. Ахметов М. А.** Индивидуально ориентированное обучение химии в общеобразовательной школе : монография / М. А. Ахметов. – Ульяновск : УИПКПРО, 2009. – 260 с.
- 4. Володина М. Н.** Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание [Электронный ресурс] / М. Н. Володина // EvArtist [сайт]. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text12/03.htm>.
- 5. Еремина Ю. Ю.** Функциональный аспект метафоры в педагогическом дискурсе [Электронный ресурс] / Ю. Ю. Еремина. – Режим доступа: <http://tlic.kursksu.ru/pdf/009-04.pdf>.
- 6. Карасик В. И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В. И. Карасик. – 2-е изд. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
- 7. МакКормак Э.** Когнитивная теория метафоры / Э. МакКормак // Теория метафоры : сборн. ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
- 8. Мельникова Н. В.** Метафора в педагогическом дискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук / Н. В. Мельникова. –

Ростов-на-Дону, 2007. – 19 с. **9. Можейко М. А.** Дискурс / М. А. Можейко, О. С. Лепин // Постмодернизм: Энциклопедия. – Мн. : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – 1040 с. **10. Опарина Е. О.** Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 65 – 77. **11. Павлова Н. Д.** Коммуникативная функция речи: интенциональная и интерактивная составляющие : дис. ... докт. психол. наук / Наталия Дмитриевна Павлова. – М., 2000. – 295 с. **12. Телия В. Н.** Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 142 с. **13. Чудинов А. П.** Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации : монография / А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т., 2003. – 248 с.

Игнатович О. Г. Використання метафоричних моделей педагогічного дискурсу в процесі викладання педагогічних дисциплін в університеті

У статті розглянуто проблему метафоричного моделювання педагогічного дискурсу в процесі викладання предметів педагогічного циклу. Акцентується увага на ролі метафори в процесі вивчення предметів педагогічного циклу, обґрунтовано її використання на усіх етапах професійно-педагогічної підготовки.

Феномен метафоричного моделювання проаналізовано в контексті ідей гуманітаризації сучасної освіти з опорою на історико-логічний, педагогічний та лінгвістичний підходи. Показані можливості смислового розширення педагогічного потенціалу предметів указанного циклу за рахунок метафоричних моделей, зумовлених специфічним й унікальним характером педагогічних явищ і процесів, для яких характерні багатofакторність і непередбачуваність. На основі визначення базових метафоричних концептів педагогічного дискурсу представлено можливості виділення основних функціональних типів метафоричних перенесень.

Ключові слова: модель, моделювання, метафора, метафоричне моделювання, дискурс, педагогічний дискурс, концепт.

Игнатович О. Г. Использование метафорических моделей педагогического дискурса в процессе преподавания педагогических дисциплин в университете

В статье рассмотрена проблема метафорического моделирования педагогического дискурса в процессе преподавания предметов педагогического цикла. Акцентируется внимание на роли метафоры в процессе изучения предметов педагогического цикла, обосновано её использование на всех этапах профессионально-педагогической подготовки. Феномен метафорического моделирования проанализирован в контексте идей гуманитаризации современного образования с опорой на историко-логический, педагогический и лингвистический подходы. Показаны возможности смыслового расширения педагогического

потенциала предметів указанного циклу за счет метафорических моделей, обусловленных специфическим и уникальным характером педагогических явлений и процессов, для которых характерна многофакторность и непредсказуемость. На основе определения базовых метафорических концептов педагогического дискурса представлены возможности выделения основных функциональных типов метафорических переносов.

Ключевые слова: модель, моделирование, метафора, метафорическое моделирование, дискурс, педагогический дискурс, концепт.

Ignatovich O. Using Metaphorical Models of Pedagogical Discourse in Teaching of Pedagogical Disciplines in the University

In the article we can see the problem of metaphorical simulation of pedagogical discourse in process of teaching pedagogical cycle subjects. In this article focuses the role of metaphor in the process of studying the pedagogical cycle subjects, grounded it used at all stages of vocational and educational training and, accordingly, the metaphor is regarded as one of the teaching methods in teaching of subjects in this series in the process of future teacher's professional training. metaphorical modeling phenomenon analyzed in the context of the ideas of modern education's humanization, drawing on historical and logical, linguistic and pedagogical approaches. This study shows the possibility of semantic extension of pedagogical potential of objects specified by the cycle of metaphorical models due to the specific and unique nature of the pedagogical phenomena and processes, which are characterized by multi-factor and unpredictability. The author focuses on the definition of basic metaphorical concepts of pedagogical discourse, which makes it possible to identify the main functional types of metaphorical transfers.

Key words: model, modeling, metaphor, metaphorical modeling, discourse, pedagogical discourse, concept.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 378.147:37.041

О. Б. Кисельова

ТРАНСФОРМАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Інтеграція України до єдиного європейського простору, динамічний розвиток інформаційного суспільства, відкритого для всіх та орієнтованого на інтереси людей, конвергенція вітчизняної освіти зі світовою, постійне зростання обсягу інформації вимагають